

nehezebben lehet következtetni és sok a találgatási lehetőség. Az eddigi elemzéseket, kutatásokat és megállapításokat pedig kritikával kell fogadnunk. Mint ahogy van is erre példa a köznemesség műveltségének egy korábbi időszakára vonatkozóan (lásd Monok István „A 16. századi köznemesség műveltségéről” c. előadása Sárváron 1998-ban). Nem titok, hogy léteznek és nem csak Csurgón, másutt is fel nem tárt köznemesi könyvtárak. Nem titok, mégsem ismerjük ezeket igazán.

Általában rejtőzködő könyvtárak ezek, amelyeket besoroltak (többnyire az ún. „müncheni rendszer” szerint¹⁵) egy nagyobb könyvtár kötetei közé. Csak elenyésző részük rendelkezik katalógussal, mégis fel lehetne tárni jó néhányat közülük. Részben a már említett módszerek alkalmazásával, részben más megfigyelések alapján (pl. a volt tulajdonos sajátos kötémódja is irányadó lehet).

Az a tapasztalatom, hogy erre a feladatra akad vállalkozó, főleg a fiatal könyvtárosok, levéltárosok, körében.¹⁵ Remélem, hogy a jövőben kiadásai finanszírozására is akadnak majd intézmények vagy vállalkozók, mert egyre bővül azoknak a köre, akiknek szükségük van olyan példaképekre, mint Sárközy István.

MOLNÁR LÁSZLÓ SÁNDOR

Szabó Ervin és Teleki Pál. Szabó Ervin 1918. febr. 19-én levelet írt Teleki Pálnak, mint a Magyar Keleti Kultúrközpont elnökének, (valójában alelnöke volt). Levelében egy mellékelt cikknek a *Türán* c. lapban való közlését kérte.¹

Az előzmények Szabó Ervin részéről a Fővárosi Könyvtár Keleti Gyűjteményének kialakításáig nyúlnak vissza. 1911-ben az Ázsia-kutató Zichy Jenő könyvtára, később az orientalista Vámbéry Ármin könyvgyűjteménye is ajándékként a Fővárosi Könyvtár tulajdonába került, s ezeket utóbb a gazdag balkáni és szlavisztikai anyagot tartalmazó Thallóczy Lajos-hagyaték egészítette ki. Kóhalmi Béla visszaemlékezése szerint Szabó Ervin „1912 végén, a nagy balkáni háborúk idején feltárt keleti perspektívák nyomán határozta el, hogy külön keleti gyűjteményt fog csinálni.”² A megvalósítást akkor a könyvtár nyomasztó helyhiánya nem tette lehetővé, a világháború azonban még nagyobb aktualitást adott a tervnek. Miközben a szociológia iránti korábbi érdeklődés érezhetően visszaesett – és ez akár a könyvtár létjogosultságát is veszélyeztethette – növekedett a háborús színhelyek, így a Kelet iránti érdeklődés, és Szabó immár ebben látta a könyvtár egyik új perspektíváját. „Szabó Ervin szemében ez a gyűjtemény volt a könyvtár reménysége” – írta a kortárs Kóhalmi Béla. – „Finoman bogozgatta a gyűjteményhez kapcsolódó tudományos összeköttetések szálait. Rejtett vágya volt, hogy ebből a gyűjteményből a város nevezetessége legyen.”³

Szabó 1916 elején – Benze László gyűjteménykezelő behívása után – maga vette kézbe a Keleti Gyűjtemény ügyét. Meghirdette, hogy a könyvtár a Kelet iránti érdeklődés mindkét típusának (az „ábrándozónak” és a „gazdasági-politikainak”) egyaránt meg akar felelni: „Keleti Gyűjteményünk ne csak a messze jövőben feleljen meg a keleti testvéresülés és expanzív törekvések

¹⁵ pl. HÉJJA Julianna Erika: *Könyv és olvasója Gyulán (a XVIII. század elejétől 1849-ig)*. Szeged, 2001. A fiatal levéltáros a műveltebb gyulai köznemesség könyvtárait kutatva („Mogyoróssy János és szellemi öröksége” c. fejezetben) szintén ezres nagyságrendű könyvtárakat feltételez.

¹ Szabó Ervin levele gróf Teleki Pálnak 1918. febr. 19-én. Fogalmazvány, Szabó Ervin kézírásával, aláírás nélkül. FSZEK irattára, Keleti gyűjtemény.

² KÓHALMI Béla: *A könyvtárpolitikus Szabó Ervin*. In: *Könyvgyűjtők évkönyve 1919-re*. Bp. 1919. Lantos, 11.

³ KÓHALMI: *i. h.* 11.

(kiemelés: K. S.) nyomában bizonyára fölébredő érdeklődésnek a keleti tudományok iránt, hanem lehetőleg meg is előzze azokat.”⁴

1918 tavaszán Szabó Ervin, aki egyébként a háború és következményei miatt rezignálttá vált, váratlan aktivitásba kezdett: munkatársát, Braun Róbertet Belgrádba szándékozott küldeni a gyűjtemény részére szerb könyvek vásárlására,⁵ és élénken „bogozgatta az összekötöttetek szálait”: az orientalista tudományok három professzorát, Asboth Oszkárt, Goldziher Ignácot és Osztern Salamon Pált szakértőknek kérte fel.⁶ Mindennél fontosabbnak tartotta azonban az 1916-ban szerveződött Magyar Keleti Kultúrközponttal való minél szorosabb együttműködést. Ez a szál vezette el Szabót a Központ alelnökéhez, Teleki Pálhoz.

Teleki – Szabó Ervinhez hasonlóan – a keleti tudományokban és azok intézményeiben elsősorban új politikai-gazdasági lehetőségek szálláscsinálót látta. Elképzelése szerint a Kultúrközpont köré tömörülő különböző szakágú tudósok ez irányú működése adhatja meg a sikeres gazdasági előnyomuláshoz szükséges ismereteket. „Nemzeti tudományon épülő nemzeti gazdagodás” volt az ideája. Az őstörténeti ábrándok burjánzását idegenkedve figyelte. Ilyen koncepcióval vállalt részt a Magyar Keleti Kultúrközpont irányításában és vette át 1918-ban a *Túrán* főszerkesztését.

Szabó Ervin már a Kultúrközpont megalakulásának évében, 1916-ban tárgyalt annak vezetésével (talán már ekkor Telekivel is) a könyvtárak egyesítéséről, mint arról feletteseinek beszámolt: „A Keleti Központ felkérte a fővárost, hogy saját könyvtárát a főváros Keleti Gyűjteményével egyesítvén, az a Budapesten előreláthatólag majd nagy számban tanuló ifjúság dolgozó helyévé, laboratóriumává téssék.”⁷ Az egyesítés feltétele önálló helyiség biztosítása lett volna, ez nem valósult meg. Szabó azonban lankadatlanul tovább szötte egy nagyszabású, egyesített (és irányítása alatt álló) keleti gyűjtemény terveit, ehhez kívánta a keleti kultúra kutatóit és híveit megnyerni, mikor Telekihez fordult: „Engedje meg, hogy megbeszélésünk értelmében a mellékelt cikkben, mely a *Túrán*nak van szánva, felsoroljam azokat az okokat, melyek a keleti kultúrközpontok és könyvtárunk között a kooperációt kérdésessé tennék.”⁸ Három nap múlva Szabó újabb levelet írt Telekinek: „Mellékelve küldöm a megbeszélte pro memoria abban a reményben, hogy az közös céljainknak megfelel, s helyes irányba tereli majd a keleti irodalmi gyűjtések dolgát.”⁹ Az utóbbi levélhez mellékelte emlékeztető feljegyzés, a pro memoria¹⁰ gondolatmenete lényegében megegyezik a (rövidesen megjelent) cikk tartalmával, de szókimondóbb, konkrétabb annál. Mindkét írás a könyvtárak közötti gyűjtőkori elhatárolódás kérdését feszegeti. Amit Szabó Ervin 1910-ben, közismert „Emlékiratá”-ban kifejtett a budapesti nagy könyvtárak kívánatos gyűjtőkori kooperációjáról, – eredménytelenül, – arra tért most vissza, de már csak a keleti irodalomra szűkítve.

„... nagy könyvtáraink” – írja a pro memoria – „melyeknek már idáig is volt keleti anyaguk, igyekeznek az újonnan keletkezett könyvszükségletet kielégíteni ... nem kívánatos, hogy a könyvtáraknak ez az akciójuk egymástól független legyen. Szükséges, hogy a könyvtárak közt tervszerű munkamegosztás és együttműködés lé-

⁴ SZABÓ ERVIN: *A Városi Nyilvános Könyvtár 9. jelentése, az 1915. évről.* = A Budapesti Városi Könyvtár értesítője, (10.) 1916. 1–3. sz. 10–11.

⁵ Kérvény a polgármesterhez 1918. márc. 20-án. FSZEK irattára.

⁶ Levél A. O.-hoz és G. I.-hoz 1918. febr. 14-én és O. S. P.-hez febr. 4-én. Fogalmazványok a FSZEK irattárában.

⁷ A Fővárosi Könyvtár beadványa a főváros tanácsához. 1916. FSZEK irattára.

⁸ Szabó Ervin idézett levele gróf Teleki Pálnak.

⁹ Szabó Ervin levele gróf Teleki Pálnak 1918. febr. 22-én. Fogalmazvány Szabó Ervin kézírásával aláírás nélkül. FSZEK irattára.

¹⁰ A budapesti Városi Nyilvános Könyvtár Keleti Gyűjteménye. 1918. febr. 22. 5. levél. Kézirat Szabó Ervin aláírásával. FSZEK irattár.

testüljön, és hogy ezen akció minél kevesebb könyvtárra, lehetőleg kettőre szorítkozzék ... A keleti gazdasági életre, politikára, földrajzra, művészettörténetre vonatkozó anyagot a Városi Könyvtár gyűjtené, archeológiára és nyelvtudományra vonatkozó anyagot pedig más könyvtár, pl. (kihúзва: „a Tud. Akadémiáé”) a Nemzeti Múzeumé ...”

A pro memoria valószínűleg a belső tájékoztatást szolgálta, a *Túrán*-beli cikk ugyanazokat a kérdéseket diplomatikusabban, visszafogottabban tárgyalta.

A *Túrán* – alcíme szerint „Folyóirat keleteurópai, elő- és belsőázsiai kutatások számára, A Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) közlönye” – 1918 óta Teleki Pál főszerkesztésében jelent meg, aki szerkesztői programját az év első számában így összegezte: „A *Túrán* számunkra földrajzi fogalom s nem politikai céloké. A magyar tudományosság hagyományos nyomain kívánunk haladni, fórumot teremteni, melyben a Kelet népeit kutató tudományok teremtő szintézisben egyesüljenek.”

A Szabó Ervin leveleiben szereplő, Teleki Pálnak felajánlott cikk „Keleti könyvtárak ügye Budapesten” címmel jelent meg.¹¹ Aláírójaként nem Szabó Ervin, hanem a könyvtár „Igazgatósága” szerepelt, de tartalmi és stílári jegei egyaránt azt bizonyítják, hogy a cikk egésze vagy legalább is túlnyomó, érdemi része Szabó Ervin tollából származik.¹² A cikk – miután hitet tesz a keleti ismeretek gazdasági, politikai és tudományos fontossága mellett – a keleti vonatkozású gyűjtemények ügyét tárgyalja.

„... Budapest könyvtárügyének egy régi baja az, hogy a meglévő könyvtárak közt akár közömbösségből, akár féltékenységből, semmiféle tervszerű együttműködés nincs. A Városi Könyvtár igazgatójának erre vonatkozó javaslatai és próbálkozásai semmiféle eredményre nem vezettek ... Áll ez természetesen a jelen esetben a keleti könyvekre nézve is. Legkívánatosabb persze az volna, ha az összes ilyen tárgyú könyvanyag Budapesten egy helyütt volna található, ahol lehetőleg hozzáférhető lenne mindenki számára. Ennek azonban nagy akadályai vannak. A Tud. Akadémia pl. nem adhatja oda, még letétben sem, értékes nyelvészeti anyagát egy másik könyvtárnak. A Keleti Kereskedelmi Akadémia szintén nem mondhat le arról, hogy könyvtára legyen. Ámde a tervszerű együttműködésre nézve bizonyos fontos dolgok mégis keresztülvihetők ... Könyvtárunk elhatározott törekvése továbbra is elsősorban (keleti vonatkozásban is – K.S.) a politikát, közgazdaságtudományt, néprajzot és modern társadalomtörténelmet művelni ...”

Szabó Ervin e törekvéseit elfújta a háború és a nyomában járó politikai események vihara. Teleki Pál kapcsolata a Fővárosi Könyvtárral azonban nem szakadt meg Szabó Ervin halálával: 1918 végén, mikor elnökletével megalakult a Területvédő Liga, ennek titkárául a Fővárosi Könyvtár fiatal, tehetséges munkatársát, a tudományos tájékoztatással megbízott Krisztics Sándort hívta meg. Kriszticsnek is szerepe lehetett abban, hogy 1921 után, mikor Teleki Pál politikai stratégiájának fontos eleme lett az ország mélyrehatóbb, tudományos megismerésére irányuló – általa szociográfiainak nevezett – mozgalom, annak dokumentációs és irodalmi bázisául a Fővárosi Könyvtár is szóba jött. Feltehetőleg ezért támogatta Teleki az igazgatóválasztásnál Kriszticsset Kremmer Dezsővel szemben. Végül is azonban a városi vezetés bizalmát inkább élvező Kremmer kapott igazgatói kinevezést, aki a szociológiával szemben teljesen passzív álláspontra helyezkedett, így az újrafogalmazott szociológiai/szociográfiai dokumentációs feladatok az új alapítású

¹¹ *A Városi Nyilvános Könyvtár Igazgatósága: Keleti könyvtárak ügye Budapesten.* = *Túrán* 1918. 3. sz. 162–164.

¹² Szabó Ervin Telekihez írt levelében is saját cikként említi.

Magyar Szociográfiai Intézetbe kerültek, amelyet a Fővárosi Könyvtárból végleg távozott Krisztics vezetett.¹³ A lemondás a Teleki által felkínált feladatokról, a humaniorák közé való visszavonulás meghatározta a Fővárosi Könyvtár arculatának alakulását a Horthy-korszak negyed évszázadában.

KATSÁNYI SÁNDOR

Egy unikális József Attila-kötet. Második, *Nem én kiáltok* címmel publikált verseskötetét József Attila eredetileg a Genius kiadónál akarta megjelentetni. A Genius azonban erre nem vállalkozott, 1924. október 29-én levélben utasította el a fiatal költő ajánlkozását.¹ „A költő ezután Koroknay Józsefhez fordult, aki a kötetet ugyanolyan előfizetési rendszerrel jelentette meg, mint a *Szépség koldusát*. A nyomtatott ívek november elején készülhettek el, mert Pintér Ferenc már nov. 19-én ígéri: »Örülök az új kötetednek, amit lehet megteszek, gyűjtök egy-két előfizetőt.« (Lev. 57. sz. 65.) Nov. 23-án József Jolánnál reklamálja a költő a Pestre felküldött íveket (Lev. 58. sz.); ugyanakkor Erg Ágoston is írja Bécsből: »Mindazonáltal az előfizetési ívet leküldtem Pestre...« (Lev. 59. sz. 68.)² Maga az előfizetési ív, amely eddig nem volt ismeretes (még Stoll Béla sem ismerte), a szegedi múzeumban őrzött³ példány tanúsága szerint, e szöveggel lett ki-nyomtatva:

ELŐFIZETÉSI ÍV

József Attila „Nem én kiáltok” c. [.] kiadásunkban ez év december havának első felében megjelenő verses könyvére.

A terjedelmes kötet merített papíron jelenik meg, háromféle kiadásban. Előfizetési árai: dec. 5.-ig a következők:

- I.–XXV. számozott és aláírt példány piros címnyomással, elegáns félbőr kötésben ...K 200.000
 - 26–100. számozott és aláírt példány piros címnyomással, díszes vászonkötésben. ...K 130.000
 - Rendes példány ... K 50.000
- Megjegyezzük, hogy a számozott példányok könyvtári forgalomba nem kerülnek

KOROKNAY-NYOMDA, SZEGED

A megfogalmazás alighanem magától József Attilától való (a „megjegyezzük” egyik kedvelt fordulata volt), ennél is fontosabb azonban, hogy az ív „háromféle kiadást” hirdet, s ez eleve bizonyos bibliofil szándékról árulkodik. Hogy ez a szándék valóban komoly volt, tanúsítja a *Nem én kiáltok* egyik, szegedi múzeumban őrzött példánya⁴, amely egyedi – unikális – példány. Ez is a „piros címnyomású, elegáns félbőr-kötésű” példányok közé tartozik (maga a kötés is piros), egyédivé azonban az teszi, hogy Juhász Gyula számára készült. A címlap utáni, számozatlan [6.]

¹³ L. erről és Teleki szerepéről: KRISZTICS Sándor: *A Magyar Szociográfiai Intézet*. = A Magyar Szociográfiai Intézet közleményei. (1.) 1941. 1. sz. 1–3.

¹ *József Attila Összes versei. I.* Közreadja STOLL Béla. Bp. 1984. 505.

² Uo. 505.

³ Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, 66.54.

⁴ Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, 54.652.